

ARAB-O'ZBEK TILLARIDAGI DUOLARNING SEMANTIK-SINTAKTIK STRUKTURASIDAGI

Sultonov Abdurahmon Shavkat o'g'li

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

lingvistika yo'nalishi I kurs magistranti

E-mail: sul.abd2000@mail.ru

Annotatsiya. Arab va o'zbek tillaridagi duolarini semantik hamda sintaktik jihatdan qiyoslash qiziqarli o'xshashlik va farqlarni ko'rsatadi. Har ikki tilda ham duo qilish, shukr qilish, istig'for aytish, Allohga hamd aytish kabi boy an'analar mavjud. Biroq, bu iboralarning jilolari madaniy kontekst, tarixiy taraqqiyot va til tuzilishi jihatidan farq qiladi. Ushbu maqolada arab hamda o'zbek tillaridagi duolar semantik hamda sintaktik jihatdan tahlil qilinadi hamda ularning o'ziga xos va o'xshash jihatlari keltirib o'tiladi.

Kalit so'zlar: duo, arab tili, o'zbek tili, madaniyat, duolarning kelib chiqishi, sintaktik tahlil.

Kirish

O'zbek va arab tillari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan bir-biridan tubdan farq qiluvchi ikki til bo'lsa-da, biroq ularning o'xshash tomonlari ham bor. Har ikki tilning boy tarixi va madaniyati ularning grammatikasi, lug'ati va sintaksisida namoyon bo'ladi [1, 235]. Ushbu maqolada ushbu ikki til va madaniyatda foydalaniladigan duolarni tadqiq etar ekanmiz, biz ularning umumiy merosini chuqurroq tushunishimiz va inson tilining boyligi ushbu til, madaniyat va qadriyatlarda o'zaro bog'liq bo'lgan rishtalar mavjudligiga guvoh bo'lamiz.

Arab va o'zbek tilida uchraydigan duolarning semantik tahlili

Arab tilidagi eng keng tarqalgan duolardan biri bu “بارك الله فيك” “Barakallohu fiyk” bo'lib, ushbu duoning semantikasiga e'tabor qaratadigan bo'lsak, “Alloh sizga baraka bersin” degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida ham xuddi shunday manoda qo'llaniladigan bir necha duolar mavjud bo'lib, misol tariqasida “Alloh ishingizga Baraka bersin”, “Alloh yor bo'lsin”, “Alloh o'zi hibz-u himoyasida saqlasin” kabilarni keltirish mumkin [2, 125]. Ushbu duolarning denotativ ma'nolariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, har ikki tildagi duolarda Ilohdan himoya so'rash, insonning hayotida Alloh birga bo'lishi orqali qut-baraka so'rash ifoda etiladi va bu ularning o'xshash jihatlari sofatida keltirilishi mumkin. Konnotative ma'nosi tadqiq e'tilganda esa o'zbek tilidagi duolar duo qaratilgan insonga bo'lgan yuksak hurmat, mehribonlik hamda ezgu tilaklarni anglatadi, arab tilida “allohumma barik” duosi kundalik turmushda odatiy hayrlashish yohud insonlarga yaxshi tilak ma'nosida qo'llaniluchi ibora sifatida qo'llaniladi. Anglashiladiki, yuqorida keltirilgan duo ikki madaniyatda o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi [3, 689].

Arab tilida yana bir keng tarqalgan duo bu "جزاك الله خيرا" "Jazak Alloh xayron" bo'lib, "Alloh sizni yaxshilik bilan mukofotlasin" degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida ham xuddi shunday ibora "(Alloh) davlatingizga baraka bersin" kabi duolar ishlatiladi. Ikkala ibora ham kimningdir harakatlari yoki so'zlari uchun minnatdorchilik va undan mamnunlik tuyg'usini bildiradi. Lekin o'zbekcha varianti ko'proq to'g'ridan-to'g'ri va shaxsga xos bo'lib, shaxsga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qilish uchun ikkinchi shaxs olmoshi "sizga" qo'llanadi [4, 21]. Bu shaxslararo muloqotda hurmat va xushmuomalalikni qadrlaydigan o'zbek madaniyatini aks ettiradi.

Arab tilida rahm-shafqatning eng kuchli ifodalaridan biri "رحمه الله" "Rohimahu Alloh" bo'lib, "Alloh unga rahm qilsin" degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida ham xuddi shunday ibora "Hudo rahmatiga olsin" "Alloh o'zi kechirsin" ko'rinishida qo'llaniladi [5, 65]. Ikkala ibora ham yaqin kishisining vafotidan o'kinib azob chekayotgan odamga hamdardlik va yakdillik tuyg'ularini ifoda etish uchun qo'llaniladi. Biroq arabcha versiyada ilohiy rahm-shafqat jihatiga urg'u berilgan bo'lsa, o'zbekcha variantda rahm-shafqat ko'rsatishga urg'u berilgan. Bu esa ikki tilning turli diniy an'analari va madaniy amaliyotlarini aks ettirishi mumkin [6, 36].

Arab tilidagi eng muhim duolardan biri "الحمد لله" "Alhamdulillah" bo'lib, "Allohga hamd bo'lsin" degan ma'noni bildiradi. O'zbek tilida ham xuddi shunday ibora "Allohga shukr" bo'lib Allohga hamd aytish, maqtash ma'nolarini anglatadi. Har ikki iborada ham Alloh taoloning ne'matlariga shukronalik va e'tirof tuyg'usi bor. Biroq arabcha varianti ko'proq rasmiy va she'riy bo'lib, maqtov ma'nosini anglatuvchi "hamd" so'zi qo'llangan bo'lsa, o'zbekchada esa so'zlashuv va to'g'ridan-to'g'ri, shukr ma'nosini anglatuvchi "shukr" so'zi qo'llangan.

Arab va o'zbek tilida uchraydigan duolarning sintaktik tahlili va o'xshash va farqli jihatlari

O'zbek hamda arab tillarida uchraydigan duolarning yana bir tadqiqot aspekti bu sintaktik tahlil bo'lib quyida arab va o'zbek tillarida ko'p uchraydigan ba'zi duolarning sintaktik tahliliga e'tibor qaratiladi. Misol uchun, arab tilida eng keng tarqalgan duo "براك الله فيك" "Barakallohu fiyk" bo'lib, "Alloh sizni barakali qilsin" degan ma'noni anglatadi. Bu ibora ko'pincha kimdur yaxshilik qilganida ishlatiladi. Bu iboraning sintaktik tahliliga e'tibor beradigan bo'lsak, "باراك" "baraka", "الله" "Xudo" ma'nosini anglatadi, "فيك" "siz" esa tashakkur izhor qilinayotgan shaxsni bildiradi [7, 63]. Bu frazemadagi so'z tartibi arab sintaksisiga xos bo'lgan ega-kesim-to'ldiruvchi ketma ketligida kelgan.

Xuddi shunday, o'zbek tilida eng keng tarqalgan duo so'zi "Rahmat" (rahmat) bo'lib, "Sizdan minnatdorman" yoki "Alloh yaxshiligini bersin" degan ma'nolarni anglatadi. Bu ibora ko'pincha boshqalarga minnatdorchilik bildirish yoki ularga yaxshilik tilash uchun ishlatiladi. Bu iboraning sintaksisi ham sodda bo'lib, "rahmat sizga, katta rahmat sizga" shakillarida keladi hamda o'zbek tili sintaksisiga xos bo'lgan aniqlovchi-to'ldiruvchi ketma ketiliga kelgan. Ushbu duoda ega va kesim yashirin

bo`lib, “men sizga katta rahmat aytaman” shaklidagi “men” va “aytaman” so`zlari yashirin hisoblanadi [8, 335].

Arab tilidagi yana bir keng tarqalgan duo so`zi “Maa shaa Alloh” bo`lib, “Alloh xohlagani” degan ma`noni anglatadi. Bu ibora ko'pincha kimningdir qilgan ishiga qoyil qolish yoki minnatdorchilik bildirish uchun ishlatiladi. Bu iboraning sintaksisi “Barakalloh”dan murakkabroq bo`lib, “Maa” “nima”, “Shaa” “xohlagani” “Alloh” “Xudo” ma`nosini bildiradi. Bu iboradagi so`z tartibi arab sintaksisiga xos bo`lgan to`ldiruvchi-ega-kesimdir [9, 25].

O`zbek tilida yana bir keng tarqalgan duo so`zi “Xayrli kun” (Xayrli kun) bo`lib, “kuningiz xayrli o`tsin” degan ma`noni bildiradi. Bu ibora ko'pincha salomlashish yoki xayrlashish sifatida ishlatiladi va u kimningdir kunini yaxshi o'tkazish istagini ifodalaydi. Bu iboraning sintaksisi “Rahmat”ga o`xshash bo`lib, bu iboradagi so`z tartibi o`zbek tili sintaksisiga xos bo`lgan aniqlovchi-ega ko`rinishidadir [10, 54].

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, arab va o`zbek tillari o`ziga xos lisoniy tuzilma va madaniy kontekstga ega bo`lsada, ushbu tillarda uchraydigan duolarning sintaktik qiyoslanishida bir qancha o`xshashliklarga ega. Har ikki til ham shu so`zlar orqali boshqalarga nisbatan minnatdorchilik, hamdardlilik, ezgu tilaklar bildiradi va ular sintaksisda ega-kesim-to`ldiruvchi yoki ega-to`ldiruvchi-kesim so`z tartibidan foydalanadilar. Bu ikki tilning lingvistik va madaniy jihatlarini o`rganish orqali biz ularning umumiy merosini chuqurroq tushunishimiz va inson tilining boyligi va xilm-xilligi haqida chuqur bilimarga ega bo`lishimiz mumkin. Ushbu tillardagi duolarning semantik tahlil haqida so`z borganda aytish mumkinki, arab va o`zbek tillaridagi duo so`zlarini semantik taqqoslash bu ikki tilning umumiy qadriyatlarini va e`tiqodlarini aks ettiruvchi boy va rang-barang madaniy merosni ochib beradi. Minnatdorchilik, rahm-shafqat va ilohiy inoyat ifodalarida o`xshashliklar ko`p bo`lsa-da, til tuzilishi, madaniy sharoit va tarixiy taraqqiyot nuqtai nazaridan ham farqlar mavjud. Ushbu tillardagi duolarning lisoniy o`ziga xosliklarini o`rganish, nafaqat semantik va sintaktik, balki tilshunoslikning boshqa bir qator bo`limlari bo`yicha ham chuqur tadqiq etishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymonova, H. H. Q. (2022). TILAK MAZMUNLI BIRLIKLARNING DINIY VA SOTSIOLOGIK XOSLANGANLIGI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 76-81.
2. Meliboyeva, S. A. Q. (2021). IJOBIY ISTAK BIRLIKLARINING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 792-796.
3. Sulaymonova, H. H. Q. (2022). TILAK MAZMUNLI BIRLIKLARNING DINIY VA SOTSIOLOGIK XOSLANGANLIGI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 76-81.

4. Jakobson, R., Ivić, M., Marić, S., & Pervaz, D. (1966). *Lingvistika i poetika* (pp. 323-324). Nolit.
5. MA'LUMOTLAR, H. B. I. (2020). 15-§ . LINGVISTIKA TURLARI VALINGVISTIKMETODLAR. *кВДзШЫИГЭВ*, 285.
6. IBRAGIMOVA, S., & RUSTAMOVA, N. (2020). Kognitiv Tilshunoslik–Lison va Ong Mahsuli. *ECLSS Online 2020c*.
7. Kobilova, N., Shayxislamov, N., & Raimova, M. (2021). O 'ZBEK VA INGLIZ PAREMIOLOGIK BIRLIKLARINING QIYOSIY-SEMANTIK TAHLILI. *Scientific progress*, 1(4), 56-60.
8. Sarvinozkhon, A. (2023). HOZIRGI INGLIZ VA O 'ZBEK TILLARIDAGI ZIDLOV BOG 'LANGAN QO 'SHMA GAPLARNING SEMANTIK TAHLILI. *PEDAGOGS jurnali*, 27(1), 153-157.
9. Usmonova, Z. H. (2016). Ingliz va o'zbek tillarda so'z birikmalarining grammatik xususiyati va sintaktik (binar) tahlili. *International scientific journal*, (4 (2)), 58-60.
10. Raxmonova, M. (2023). O 'ZBEK TILIDAGI SODDA GAPLAR UCHUN SINTAKTIK PARSING MODEL. *COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS*, 1(1).